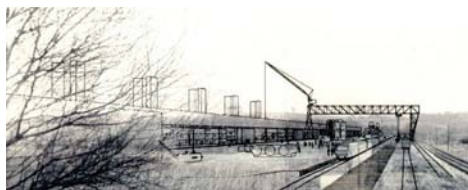

Postindustrial landscapes

Xavier Vancells Guérin

Arquitecte. Universitat Politècnica de Catalunya, UPC
xavivancells@coac.net

Potteries Thinkbelt.
Cedric Price. 1965.
Font: Talking Cities.
The Micropolitics
of Urban Space.
Birkhauser 2006

The objective of Postindustrial Landscapes is the analysis and planning of diverse abandoned spaces where the presence of obsolete large industrial complexes create an opportunity for the reconversion of disputed urban areas.

The industrial sites that will be analyzed and will be object of urban recycling are: Asland Factory in Montcada i Reixach, Fecsa Power Station in Sant Adrià del Besòs and Asland Factory in El Clot del Moro in Castellar de N'Hug.

In a first quick look we are captivated by the elegance of the Power Station's industrial architecture and the image it projects of high efficiency machinery. Our imagination is sparked by this urban infrastructure that can be transformed to house new activities in the post-industrial era of leisure.

But as we look more closely, we notice the fragility of the structure and see the need to carefully analyze its previous architecture as well as the area around it, in order to evaluate its transition into the natural surroundings, the setting of this environmental and landscape re-designation.

4 themes structure the contents of the analysis: accessibility, reprogramming, rethinking energy usage, reconfiguration of the public space.

KEYWORDS

*Postindustrial, reprogramming, re-energization,
reconfiguration, re-designation*

Postindustrial Landscapes té per objecte l'estudi de diversos espais buits urbans on la presència de grans complexos industrials obsolets es converteix en una oportunitat per la reconversió d' àrees urbanes en conflicte.

En concret els complexos que s'analitzen i que són objecte de reciclatge urbà són: Fàbrica Asland a Montcada i Reixach, Central Tèrmica Fecsa a Sant Adrià del Besòs i l'antiga Fàbrica del Clot del Moro a Castellar de N'Hug.

Una mirada ràpida dels 3 complexos ens pot captivar per l' elegància de la seva arquitectura industrial i la seva imatge de maquinària d'alta eficiència. Una infraestructura urbana susceptible de convertir-se en un contenidor de noves activitats relacionades amb la era postindustrial de l'oci que omplen el nostre imaginari.

Però una mirada més propera ens alerta sobre la seva fragilitat i la necessitat d'analitzar amb atenció la seva arquitectura precedent i també els espais lliures de l'entorn, per avaluar la seva transició fins el medi natural, escenari de requalificació paisatgística i mediambiental.

4 tòpics estructuren els continguts de l'anàlisi: accessibilitat, reprogramació, reenergització i reconfiguració de l'espai públic.

PARAULES CLAU

*Postindustrial, reprogramació, reenergització,
reconfiguració, requalificació*

Postindustrial Landscapes

“El desenvolupament d’una nova societat de masses a la segona meitat del segle XX ha tingut conseqüències cabdals per a l’estructura de la ciutat europea. Una galàxia de zones verdes, àrees industrials i ciutats dormitori monofuncionals s’han estès a tota velocitat entorn el perímetre de moltes de les ciutats europees.

El cotxe, un producte massiu que actualment és a l’abast de tothom, ha esdevingut l’emblema de la cultura de masses; permet la llibertat individual de moviment i és una mostra tant d’autonomia com d’estatus social. Per tal que aquest sistema de transport personal funcionés, ha calgut construir una xarxa enorme de carreteres a les zones verdes que hi ha entre el centre i els suburbis”.¹

La ràpida extensió de les infraestructures de transport en el territori durant la segona meitat del segle XX, juntament amb el desplegament de les tecnologies de la informació, ha derivat en la formació de zones urbanes cada vegada més àmplies que confereixen una nova escala de programes d’activitats econòmiques i quotidianes. El sociòleg francès François Ascher ha definit aquestes àrees amb el terme ‘metàpolis’, reprenent el terme introduït per Kurokawa el 1969, com “nous territoris amb característiques comuns: van estenent-se i aglutinant progressivament ciutats i pobles cada vegada més distants; són discontinües i qüestionen els criteris de diferenciació entre el camp i la ciutat; són heterogènies i en el seu sinus formen noves especialitzacions i polaritzacions funcionals i socials; formen entre sí, a partir dels grans nusos d’intercanvi, xarxes internacionals la lògica de les quals s’imposa cada vegada més als sistemes locals i regionals”.²

Espais urbans que són una mescla de suburbis, polígons industrials, carreteres i àrees verdes i que configuren una vasta àrea urbana de qualitat indefinida que cobreix la totalitat del territori.

Àrees on es produeix una dissolució de les categories establertes de les nocions d’infraestructura, arquitectura i paisatge, que l’arquitecte holandès Rem Koolhaas ha descrit amb el terme “scape”. La determinació a formar-ne un conjunt i no a considerar-les com entitats separades és explicada per Koolhaas a Generic City primer i, posteriorment, a “Pearl River Delta, The City of Exacerbated Difference”, en motiu de la documenta-X de Kassel (1997) i “Junkspace” (2000).³

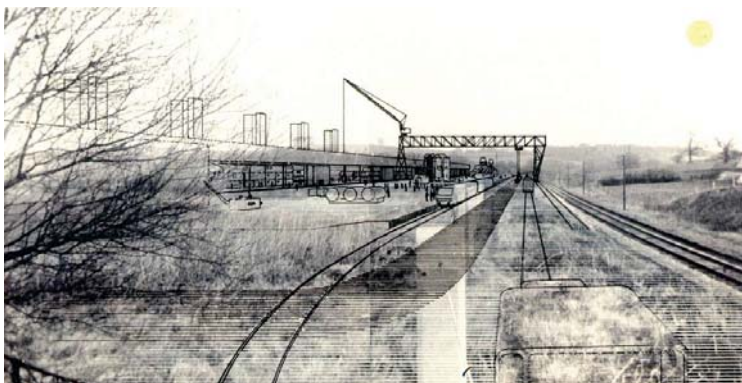

Fig 1. Potteries Thinkbelt. Cedric Price. 1965. Font: Talking Cities. The Micropolitics of Urban Space. Birkhauser. 2006.

“Com descriure-ho? Imagina un espai obert, una clariana en el bosc, una ciutat arrasada. Hi ha tres elements: carreteres, edificis i natura, coexisteixen en relacions flexibles, sense cap raó aparent, en una espectacular diversitat organitzativa. Qualsevol dels tres pot dominar: a vegades la carretera es perd per ser retrobada serpentejant una desviació incomprensible, a vegades no es veuen edificis, només natura; a la vegada, de forma igualment sobtada, està rodejat només per edificació. En alguns llocs els tres es troben alhora absents”⁴

Reciclatge urbà

Enmig d'aquestes aglomeracions urbanes sovint es localitzen una sèrie d'espais buits abandonats que es situen en la intersecció d'infraestructures de transport i formen zones de discontinuïtat amb els fragments edificats de l'entorn.

Postindustrial Landscapes té per objecte l'estudi d'espais buits urbans on la presència de grans complexes industrials obsolets es converteix en una oportunitat per la reconversió d'àrees urbanes en conflicte.

Es tracta alhora d'espais buits abandonats on la recuperació de fràgils elements naturals esdevé estratègica i decisiva per desenvolupar una necessària requalificació paisatgística de l'espai metropolità.

En concret els complexes que s'analitzen i que són objecte de reciclatge urbà són la Fàbrica Asland a Montcada i Reixach, la Central Tèrmica Fecsa a Sant Adrià del Besòs i l'antiga Fàbrica del Clot del Moro a Castellar de N'Hug.

Una mirada ràpida dels 3 complexes ens pot captivar per l'elegància de la seva arquitectura industrial i la seva imatge de maquinària d'alta eficiència. Una infraestructura urbana susceptible de convertir-se en un contenidor de noves activitats relacionades amb la era postindustrial de l'oci que omplen el nostre imaginari.

Però una mirada més propera ens alerta sobre la seva fragilitat i la necessitat d'analitzar amb atenció la seva arquitectura precedent i també els espais lliures de l'entorn, per avaluar la seva transició fins el medi natural, escenari de requalificació paisatgística i mediambiental.

4 tòpics estructuraren els continguts de l'anàlisi:

Accessibilitat: Interpretar la qüestió de l'accessibilitat com una eina projectual amb capacitat d'afavorir les connexions urbanes enlloc d'esdevenir un factor de tall en la ciutat dels múltiples desplaçaments i les funcions fragmentades.

Reprogramació: Investigar quin tipus de programes poden generar activitat urbana en els espais obsolets industrials, considerant que el canvi d'usos que afecta l'espai urbà ha de ser projectat com un procés dinàmic i no estàtic, planificant execucions esglaonades en el temps, integrant en el projecte la negociació entre la programació, el context i el projecte.

Reenergització: Mesurar la eficiència energètica dels complexes existents i la seva capacitat per implementar estratègies d'estalvi energètic, reciclant les naus existents i reutilitzant residus generats per possibles transformacions.

Reconfiguració espai públic: Considerar el potencial dels espais negatius entre els complexos industrials. És necessari qualificar els espais buits, la seva carència de forma i un excés de superfície poden implicar que no s'usin amb intensitat o el desús.

Reciclatge Industrial: tres casos d'estudi

1. Asland Lafarge a Montcada i Reixach

La Fàbrica de Cement Asland Lafarge (1917) es va construir en un punt d'accés estratègic a la ciutat de Barcelona entre la Serra de Collserola, la Serralada Marina i el Turó de Montcada, directament associada a les infraestructures de transport existents. Originalment situada en la perifèria, les noves dinàmiques urbanes han convertit la Asland en un punt estratègic de nova centralitat, un landmark accessible des de la C-33, la C-58 i les 2 línies ferroviàries que la voregen.

Fig 2. Vista aèria de la Fàbrica de Cement Asland Lafarge a Montcada i Reixach.

Font: Arxiu TAP E ETSAV. 2009.

Actualment la centralitat urbana de la fàbrica provoca una alta conflictivitat social amb els veïns. El complex industrial, ahora, es troba vorejat per infraestructures de transport que emfatitzen la seva condició de barrera que incomunica el centre de la ciutat i el Turó de Montcada.

La paradoxa que planteja la necessitat de reconnectar els fragments urbans de l'entorn amb l'espai natural del Turó i la problemàtica de superar les barreres infraestructurals que l'aïllen del municipi condiciona les possibilitats de desenvolupar una hipotètica reconversió del recinte industrial.

Enfront la complexitat tècnica i financera que suposaria projectar els accessos a través de la platja de vies a sud i de l'autopista C-33 a nord, la reutilització de l'estació de Montcada Bifurcació com a porta d'accés al recinte es preveu com la estratègia més interessant. Aquesta operació, a banda de reciclar una instal·lació ferroviària obsoleta, funcionaria ahora com a atractor de diversitat d'usuaris en trànsit i catalitzador d'activitats.

Finalment, l'especificitat productiva de les instal·lacions industrials existents suggereix el seu potencial com a nou espai públic susceptible d'allotjar programes culturals i d'oci d'escala local i ahora metropolitana donada la seva bona connexió infraestructural.

2. La Central Tèrmica de Sant Adrià del Besós

Estratègicament situada en el corredor metropolità que comunica Barcelona amb Badalona, l'antiga Central Tèrmica de Sant Adrià (1973-76) cessarà la seva activitat de forma definitiva convertint-se en un espai urbà de gran potencial.

La Central es compon de 3 blocs productors d'electricitat que subjecten 3 xemeneies de 200 metres d'alçada i un edifici de gran tamany (178 metres de longitud i 36 d'alçada) que allotja la sala de turbines. L'espai exterior és una gran esplanada de 65.000 m² ocupada per tancs de fuel oil i vàries edificacions comunes.

Fig 3. Vista aèria de la Central Tèrmica de Sant Adrià del Besós. Font: Arxiu TAP E ETSAB. 2010.

Avaluant el potencial arquitectònic real de les instal·lacions, es considera factible ampliar les previsions programàtiques inicials desenvolupades recentment, que descriuen el complex com a possible espai museogràfic destinat a centre d'interpretació de l'energia i altres usos socials i culturals associats.

Les grans dimensions de la sala de turbines i dels 3 blocs productors, la seva solidesa estructural i la bona connectivitat del recinte, fan pensar en la possibilitat de combinar altres usos com un centre d'art contemporani, amb espais expositius de gran format i tallers destinats a la producció artística, activant la seva connexió als diferents centres de la xarxa metropolitana relatius a la cultura del coneixement i relacionats amb la producció artística.

La bona localització i dimensió de l'espai urbà de l'entorn industrial de les naus fan possible recuperar el front marítim i garantir la transició paisatgística i mediambiental fins el delta del Besòs.

3. El Clot del Moro a Castellar de N'Hug

El desplegament generalitzat de les xarxes de la comunicació en el territori així com l'increment de la mobilitat derivat del perfeccionament de les infraestructures de transport en els darrers anys han estat factors que han escurçat significativament la distància entre l'Àrea del Clot del Moro i les regions metropolitanes més properes i han contribuït a l'establiment del Museu del Cement Asland en el complex industrial (2002).

Situada en una de les vessants del Parc Natural del Cadí-Moixeró, l'àrea va ser elegida originalment com emplaçament de la fàbrica Asland (1904) per la seva proximitat a la matèria prima i a l'aigua de la capçalera del riu Llobregat. Les dificultats de transport

varen impulsar la construcció d'un nou complex industrial de la mateixa companyia a Montcada i Reixach, en les proximitats de Barcelona (1917). La fàbrica Asland de Castellar de N'Hug va seguir funcionant fins el 1975.

Fig 4. Vista aèria de la Fàbrica Asland al Clot del Moro. Font: Arxiu MNACTEC. 2009.

L'àrea es troba ocupada per diverses edificacions que componen el complex industrial: la fàbrica de ciment, les pedreres, les instal·lacions bàsiques ferroviàries, una instal·lació hidràulica de conducció de l'aigua i petits edificis adjacents -capella, residència enginyers i caserna de la guàrdia civil-.

La fàbrica es caracteritza per la secció esglaonada de les naus i per la seva estructura metàl·lica amb voltes de maó pla i ciment portland. La dimensió aproximada del conjunt de naus és de 190 metres de longitud i 60 metres d'amplada. L'espai resultant totalitza uns 11.400 m².

Tot i l'interès arquitectònic de l'estructura precedent, obra de l'arquitecte Rafael Guastavino, com de la magnificència del paisatge circumdant, el complex industrial es troba actualment en un estat de deteriorament avançat.

Es considera necessari definir una hipòtesi clara sobre el nivell de conservació de les estructures industrials existents per valorar la possibilitat de preservació o bé de sostracció de part de les mateixes i garantir la rendibilitat i la flexibilitat d'un possible projecte arquitectònic.

Les característiques específiques existents al Clot del Moro suposen també una bona oportunitat per desenvolupar estratègies mediambientals que incentivin la seva dependència respecte el medi ambient i no a d'inversa. L'escassa inèrcia de les construccions i el baix nivell d'asolellament del conjunt aconsellen adequar l'estructura programàtica amb la tecnològica; compatibilitzar les dinàmiques que poden oferir les activitats de l'economia local com l'agricultura i la ramaderia junt amb les possibilitats que ofereix el turisme cultural i esportiu.

Tres estratègies operatives envers el precedent arquitectònic

Tres estratègies arquitectòniques es consideren útils per integrar les necessitats del projecte seguint el criteri de màxima atenció a les instal·lacions industrials precedents:

- Adició: estratègia d'interacció amb la condició existent, la presència de les estructures industrials precedents ni es prioritza ni es minimitza. Lo nou i lo vell coexisteixen amb un nivell d'intensitat equilibrat.

ADICIÓ

Fig. 5. Centre d'Art Contemporani a Roma, SANAA. Font: El Croquis nº 99. / Fig. 6. Frac Nord-Pas de Calais, Dunkerke, Lacaton & Vassal. Font: www.lacatonvassal.com / Fig. 7. High Line, Nova York, James Corner Field Operation amb Diller Scofidio + Renfro. Font: www.thehighline.org / Fig. 8. Lyceé Hotelier de Lille, Caruso St. John. Font: www.carusostjohn.com

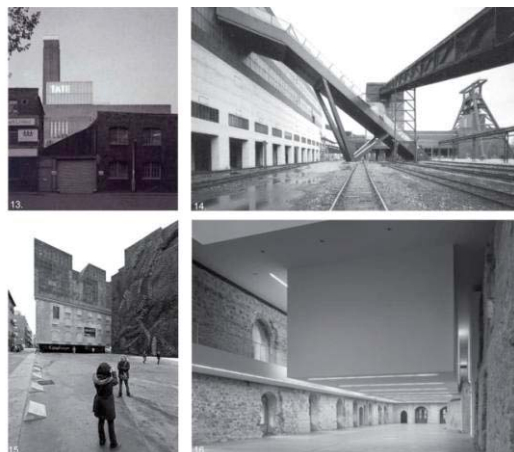
- Reducció: estratègia de consolidació de la condició existent, optimitzant al màxim els recursos disponibles i reciclant l'edifici precedent en la seva totalitat. Lo nou s'adequa a lo vell, conferint una integritat màxima a l'edifici precedent.

REDUCCIÓ

Fig. 9. Matadero Madrid, Arturo Franco. Font: www.plataformaarquitectura.cl / Fig. 10. Palais de Tokio, Paris, Lacaton & Vassal. Font: www.lacatonvassal.com / Fig. 11. De Meelfabriek, Leiden, Peter Zumthor. Font: <http://afasiaarq.blogspot.com.es> / Fig. 12. Zollverein Kokerei, Phantombüro. Font: Arxiu TAP E ETSAV, 2009.

- Diferenciació: estratègia de contrast respecte la condició existent, establint una relació projectual complementària amb l'edifici precedent. Lo nou transforma lo vell, s'atribueix una alta intensitat projectual a la nova actuació.

DIFERENCIACIÓ

Fig. 13. Tate Modern, London, Herzog & de Meuron. Font: El Croquis nº 60+84. / Fig. 14 Zeche Zollverein, Essen, office for metropolitan Architecture. Font: El Croquis nº 134/135 / Fig. 15. Caixa Forum Madrid, Herzog & de Meuron. Font: www.iwan.com / Fig. 16. Moritzburg Museum, Graz, Nieto y Sobejano. Font: www.nietosobejano.com

Consideracions finals

- Connectar paisatges: recuperar les connexions amb l'entorn natural que l'acció humana ha anat esborrant successivament al llarg del temps en els fragments urbans industrials, tractant de re-establir la matriu biofísica del territori.
- Intensificar el paisatge industrial: re-programar les instal·lacions industrials i re-configurar els espais lliures adjacents perquè esdevinguin espais actius que s'integrin a les dinàmiques urbanes presents, adequant-se a les necessitats de la societat contemporània.
- Reciclar les infraestructures industrials: evitant la implementació d'estratègies 'tabula rasa' però també un excés de conservació que pugui resultar paralitzador, incentivar estratègies arquitectòniques obertes en les que es consideri prioritari adequar l'estratègia tecnològica i programàtica sobre els edificis existents per obtenir una màxima eficiència energètica amb els mínims mitjans possibles.

Notes i referències

¹ Willem Jan Neutelings, "Ringcultuur", *Architectural Design*, vol. 64, 3 / 4, 1995.

² François Ascher, "Modernidades, discontinuidades y urbanidades: ¿qué se juegan las ciudades europeas?" ,a Los Nuevos Pasajes del hábitat: desplazamiento y proximidad, catàleg European, París: European, 1997, p.26.4.

³ Rem Koolhaas, "Junkspace", *A+U, Architecture and Urbanism*, edició especial, maig 2000.

⁴ Rem Koolhaas, "Generic City", *S,M,L,XL*, Rem Koolhaas and Bruce Mau, 010 publishers Rotterdam, 1995, pp. 495-516.